

[Transcript] Dagens Eko / Historien om samebråket som splittrar Tärnaby

Hej, du lyssnar på nyhetspÅdden Dagens Eko.

Nu bÅrjar vi.

JÅrger, vad handlar den hÅr konflikten i Wappsten i VÅsterbotten om egentligen?

Det handlar om de gamla samiska markrÅttigheterna.

De rensÅttande samerna har idag, och de icke-rensÅttande samerna inte har tillgÅng till.

Det hÅr År Dagens Eko med Lena Nordlund.

I dag om den infekterade stridsfrÅgan som splittrar samer.

I TingsrÅtten i Lycksele, juni 2022, dÅr stÅmningen orolig-

i de myndighetsbeschakorridorerna utanfÅr RÅttsalen samla samer klÅdda i traditionella drÅkter.

En kvinna i gul skahl bÅr pÅ en stor låda med dokument och andra stÅr vid kaffemaschinen.

Snart hÅrs rÅsten som kallar in dem i RÅttsalen.

År det samer som stÅmmer staten?

Nej, nu År det en grupp samer mot en annan.

Alla parter i mÅlet År samer.

Personer i ett litet samhÅlle dÅr somliga till och med har vuxit upp ihop.

Svenskan staten upplÅtt i vÅra rÅttigheter till andra samer.

GÅstej JÅrger Heikey reporter pÅ Sameradio.

Hur hamnade vi hÅr i TingsrÅtten i Lycksele, JÅrger?

Det År en lÅng och ovanlig historia.

Den bÅrjar redan nÅr riksgrensarna drogs i Norden fÅr hundratals År sedan.

I norra Norrbotten i trakterna runt Carisvando har renskÅtare rÅrt sig Åver enorma ytor i generationer.

PÅ norsk sida har Samer frÅn Sverige i Århundra haft sina sommarbeten fÅrenarna.

Men nÅr norrget blir sjÅlvstÅndigt vill man stÅnga grÅnsen-

och kraftigt krympa renbetesmarkerna till fÅrmÅn fÅr jordbruket.

Det blir ontombetesmarker fÅr Carisvando-samerna.

Svenskan staten bestÅmmer att renskÅtande samer ska flyttas lÅngre sÅderut med sina renar.

Ånda ner till JÅmtland, 80-90 mil.

Nu År det dags att packa hela sitt bohag och bÅrja gÅ.

De samiska familjerna och deras renar bÅrjar vandra sÅderut-

och fÅr fÅr sista gÅngen sig rostos stora fjÅllhedar och Tromsdagens grÅna Åar.

Logorna slÅr hÅgt mot trÅdtopparna. RÅken sticker i nÅsan.

Dela spyjar brinner och kvar blir bara aska.

Bagg och Jottin kallas avarna att den hÅr tvÅngsfÅrflyttningen-

dislocation År myndigheternas benÅmning.

FÅr mÅnga tog den hÅr vandringen flera År.

Kommer de fram till sina destinationer?

De hÅr familjerna hamnar frÅn Jokkm och i norr-

ner till sÅdra VÅsterbotten och senare Åven ner till JÅmtland.

NÅgra av de hÅr familjerna stannar i TÅrnaby, utanfÅr TÅrnaby VÅsterbotten-

i en by med samer som kallas fÅr Wappsten.

Och vad hÅnder dÅ?

PÅ sÅtt och vis sÅ uppstÅr det en konflikt, kanske inte pÅ en gÅng, men ganska omgÅende.

De bedriver ju en renÅring som ser helt olika ut egentligen.

De talar helt olika samiska språk, de förstår inte varandra.
Så det blir ju en kulturkrock och den blir ju väldigt kraftig.
Just här i Tärnaby och i Wappsten.
Hur lever de då?
Nordshåmmenden var ju i första hand renskötare.
Deras huvudnäring var renäring innan de kom till Västerbotten-
och när de kom till Västerbotten.
Deras renarbetar och strövar över betydligt större områden.
Sydsammen bedrev ju en mer småskalig renäring.
De hade färre renat, de mjölkade fortfarande sina vajor långt in på 1900-talet.
Och de kombinerade ofta renäringen med jakt och fiske.
De hade kanske mindre jordbruk, de hade andra påhugg också.
Och rent generellt så ledde ju det här, inte bara i Wappsten-
men även på andra områden, till Nordshåmmet Fångs- och flyttadstatenare.
Småskaliga renäringen, renskötselna, fick ju vika för denna mera, storskaliga.
Och många sydsamska familjer, de lämnade helt enkelt renskötseln.
Vi anser ju att de här inflyttade samerna har ju tränkt ut oss.
Och hindra oss från att utöva våra renskötselna.
På det sätt som vi traditionellt har bedrivit renskötselna här.
Och samtidigt, när de lämnar renskötselna, så mister de ju också-
sina gamla samiska markrättigheter, rätten till renskötsel och jakt och fiske.
Det är en väldigt komplex och snorrig lagstiftning just kring det här.
Det finns ju fler liknande konflikter, men just den här har ju fått väldigt mycket uppmärksamhet.
Och två av de familjer som uttalas i ofta, det är familjen Oma-
vars förfärde kom från Karsuando för ungefär hundra år sen.
Och så då familjen Stångberg, som tillhörde de samer som bodde i Wappsten-
när Nordshamen har kommit.
När staten 1971 ändrar reneringslagen med fokus på en mer lönsam renering-
och kanske mer självbestämmande för reneringen-
så kanske den här konflikten eskalerad och ytterligare.
I propositionen föreslår sen rad åtgärder för att fränja renskötselna.
Den nya organisationen bygger på principen om samverkan mellan medlemmarna i byn-
som i framtiden ska heta Saneby, istället för Lappy.
Lappbyarna som de inte förut ska byta namn till Sanebyar och registreras på nytt.
Det är ett samhällsekonomiskt intresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter.
Att reneringens lönsamhet förbättras med en av jobbproduktionsministern.
Vad är egentligen en Saneby?
Det är inte som det låter en by med hus, utan det är mer en administrativ enhet.
Det är ett renbättsområde också.
Där får man ansöka om att registrera och bilda ungefär ett år som en ekonomisk förening.
Det låter som något ganska byråkratiskt, det här som kräver en massa pappersarbete.
Ja, det kan man väl säga.
I april 1973 skickar Karisandosamerna in en ansökan till Länsstyrelsen i Västerbotten-
om att få registrera Vappsten i Saneby.

Ett år senare skickar Sydsamna i Vappsten in en liknande ansökan.

Efter en hel del turer över klaganden hit och dit beviljas ansökan.

Vappstens Saneby har nu bildats, utan några Sydsamer.

Det här blir väldigt avgörande i hela konflikten.

Hur då?

Lagen säger att man måste vara medlem i en Saneby för att kunna nyttja de här markrättigheterna.

Den är renskötselrätten och jakt- och fiskerättigheterna.

Det här innebär att exempelvis Sydsamerna i Vappsten, många av dem har blivit av-med sina gamla rättigheter.

Sydsamerna i Vappsten hävde en i dag att Länsstyrelsen tog Nordsamernas parti-när Sanebyen bildade.

Det här försöker man fortfarande en i dag att leda i bevis av de här processerna som pågår.

När vi har kämpat för att få bedriva renskötsel på lika villkor som andra i Sverige-så är det ju det första hand Sanebyen som har stopp av oss.

I andra hand av myndigheterna, exempelvis Länsstyrelsen-

att Länsstyrelsen har hört Sanebyn eller Sanebyn har varit i missinstans i nåt.

Då har man gått på Sanebyns linje.

Och vi vet ju deras inställning, de vill ju inte att några av oss ursprungsamerska ha rätt att bedriva renskötsel på lika villkor som dom.

Där är Torkel Stångberg i P-dokumentären den bitra samestriderna i Tärnabu.

Men kan då inte de här sydsamiska familjerna bara ansöka om att få gå med i den här Sanebyn då?

Jo, men det kan de rent teoretiskt och det försöker de att göra under årtionden.

Men Sanebyn behöver inte släppa in dem, de har ju ett stort självbestämmande de här frågorna- och de meddelar också att det blir inte aktuellt helt enkelt.

Det var en väldigt kortfattad ansökan med jag vill ansöka med medlemskap i Waps, den Saneby punkt.

Ingen egentligen, vad ser du framför, vad har du för framtidspersoner?

Vad har interaktionen med Sanebyn, övriga medlemmar?

Ingenting sådant och det är ju en ganska, kan ju jag som jurist säga så, det är ju en ganska torftig ansökan-

som i myndighetssammanhang hade väl antingen bara avgisats eller sagt att här får du komplettera.

Det här är ingen annan om från Sanebyn.

De ser inget värde att släppa in fler medlemmar och få ökad konkurrens om markerna.

Det är redan nu väldigt svårt att hålla det antal renar som vi har lovat ha inom Sanebyn.

Och pengar handlar det väl också om, som de då måste dela med sig?

Ja, det gör det ju också, det är en näring det handlar om.

Som Björn får också tillgång till en del intrångsersättningar-

speciellt i det här området och intrångsersättningar från vattenfall och vattenkraftsutbyggnaden.

Sen är det ju också ersättning för, då det handlar kanske mest om ersättningar för rovisrivna renar och så vidare.

Vad händer sen i Wappsten?

Länge så händer det kanske inte så mycket som utomstående märker så mycket av den här konflikten.

Den ligger och pyr lite grann, flammar upp lite då och då.

Men relationerna mellan de här två grupperna, den är ju oerhört laddad.

Man slutar ju i princip att prata med varandra.

Om man ska bort och de ska in.

Det går inte att förstå på något annat sätt.

Men det är ju personer som inte ens var födda när konflikten började och de har vuxit upp i samma by.

Jag har förstått att somliga har gått i samma skola och de är samtliga i renbranschen kan man väl säga.

Det låter ju försörjligt.

Ja, så kan man ju säga.

De här sjuadsamiska familjerna, de fortsätter ju än idag att hålla renar småskaligt.

Men det här betraktas ju om oerlagligt av både länsstyrelsen och nordsamerna i samerbyn.

Jag vill kunna bygga mitt liv på det samma som mina förefäder har gjort.

Jag vill ha en ren jord, jag vill flytta i det här ren och se till så att de växer ha bra.

Sjuadsamerna, de känner ju sig väldigt motorbetade.

De vittnar ju om att det hela tiden finns en oro för att deras renar helt enkelt ska vara borta när de kommer till renskillningar eller kallumärkning.

Jag är där för att bevaka mina intressen.

För att renarna blandar sig.

Ja, men precis. Och på vintern håller de sina egna renar i häng för att hålla dem åtskilda från övriga samerbynsrenar.

Jag skulle kunna upptäcka till exempel att min varje inte har någon kall, fast den hade en kall tidigare här.

Men då träffas de när renarna blandat sig ändå?

Ja, de träffas ju på rengården, alltså när renarna ska skiljas eller märkas på sommaren.

Då träffas de ju på samma arbetsplats kan man väl säga.

Alla kommenterar ju det här. Vi pratar ju inte med varandra.

Jag har aldrig själv varit på ett sånt här rengårde, men de vittnesmål jag har hört är ju att det är väldigt laddat och ibland kanske rent av.

Då är funnits tillfällen när det har varit en hotfull stämning mellan de här parterna.

Det finns så många aspekter på livet i Tärnaby och Wapsten, alltså just det här med renägare, icke-renägare, nord-same, sydsame.

Och som vuxen nu när jag har lämnat bygden på det sättet, vi är ju fortfarande kvar med renar och kommer upp på våren och sommaren.

Men jag ska inte sticka under stolen med att jag är väldigt glad att vi inte är kvar där.

Jag hade inte velat mina barn skulle växa upp i det där.

Då är det bättre att vara oma i Lycksele, brand, andra minoriteter.

För det här är förståelse för mångfald i mitt tycke långt mycket större än vad den är i Tärnaby.

Det är den 23 januari 2020.

God morgon. Välkomna till denna presskonferens med anledning av...

I det pampiga vita bondiska palatset på Riddarholmen i Stockholm i Högsta Domstolen inför ett stort pressuppbåd.

Redojör Justitierådet Sten Andersson, noga för hur Högsta Domstolen har resonerat i sitt domslut i den så kallade Girjas domen.

Som ni vet är det här en twist om hjärträtt och fiskerätt.

Girjas samerbi är alltså en annan samerbi i Gällivare kommun som stämt staten.

Och domens bås för konsekvenser också för andra samerbier och fallet har fällt av många.

Det känns ju fantastiskt, för det är ju historiskt, det är ju våra markar.

Och Girjas samerbi får rätt och har nu ensam rätt att bestämma om andra ska få jaga och fiska på samerbins område.

En av anledningarna till att vi driver den här processen är ju att kunna bedriva en rationell rensköttsel med så lite störning som möjligt.

Reporterna trängs runt ordföranden för samerbyn Matti Blind.

Han är klädd i mörkblåkolt med röd, gula mönster och han är nöjd.

Den omfattande domen får stor uppmärksamhet hela Norden och bland ur folk.

På vilket sätt har den här domen betydelse för det här som nu sker i Wappst, i en tärna by?

Jag var med själv på när domen följde högsta domstolen. Jag kan vittna om att det var väldigt starka känslor, framför allt bland de samer som var där.

Den här domen har haft en enorm principiell betydelse, inte bara lokalt, utan övrigt större samersperspektiv eller större område.

Just för den här historien som vi nu berättar, så stärker domen framför allt och samerbynsrättigheter.

Men eftersom de allra flesta samer inte är medlemmar i någon samerby, kanske inte ens en tio del.

För deras del så har inte den här domen någon direkt betydelse på det sättet.

Men vad sa du? Är det inte ens en tio en del av svenska samer som har de här gamla rättigheterna?

Nej, ungefär. De siffror handlar om ungefär.

Var det så här det var tänkt att fungera?

Nej, inte ur ett samersperspektiv i alla fall. Den här frågan är helt central i den samiska politiken än idag.

Samertingets politiska partier delas upp i en skala, utifrån hur man ska fördela de här rättigheterna.

Är det de här regelverken kring renäringen som skapar konflikterna mellan samer?

Ja, det är det ju verkligen, speciellt mellan just samer som äger renor och bedriver renkötter och de som inte gör det.

Men samerskultur har betydligt mycket mer än så.

För en utomstående kan man ju lätt få intryck av att rensköten är det som är grejen, kärnan i allt samiskt.

Men det är alltså bara några få samer som har de här speciell rättigheterna.

Ja, det stämmer. Problemet är att det är många samer som inte kan nyttja den här renskötselrätten.

Där bland annat, jakten och fisket ingår.

Görst den och återta de här konflikterna som handlar om renäring och allt som följer på det?

Ja, samertinget håller på med en utredning där man ser över den här frågan.

Men signalerna från samerbygderna idag är att man inte vill säga några stora förändringar.

Den här typen av konflikt där djurbetar över stora områden och det handlar om mark, den borde väl finnas på andra håll i världen också?

Det här är ett globalt problem. Vi kan bara gå till Norge och Finland.

Där finns det precis samma konflikter om mark och om markerna.

Men överallt där ur folk lever och verkar idag så uppstår du hela tiden konflikter när det gäller markanvändningen.

Så det är ingenting unikt för Sverige.

Och nu, Jörgen, ska alltså samerna i Wappsten mötas i domstol igen.

Hur lyckat är det att såna här komplexa frågor avgörs i domstolar?

Det har vi kanske inte så lyckat, men politiskt har det inte gjorts speciellt mycket för att lösa de här samiska marknadshetsfrågorna.

Och det har ju Sverige fått väldigt mycket kritik för, både från FN och Europarådet.

Det är därför som samerbygar och enskilda samer ofta tvingas att gå till domstol för att slås för sina rättigheter.

Det hovrätten ska pröva nu. Det är ju bara det som även prövades i tingsrätten då, när det gäller de här två grupperna, Sydsamerna och Nordsamerna i Wappsten.

Så att det tillkom ingenting nytt i den frågan i övrigt, så att säga.

En sak som de här två grupperna har i gemensamt är en väldigt stark bitterhet.

Och de är överens om att det är i grunden statens fel.

Om inte staten hade fördrivit de här Nordsamerna från Karisvannområdet och Norra Norrbotten ner till Sydgöra områden, så kanske inte den här konflikten hade uppstått över taget.

Vågar du säga något om vad som vore en lösning på det här?

Ja, om jag hade den lösningen så kanske jag skulle få Nobel's fredspris. Det här är en väldigt komplicerad fråga.

Och det är inte bara en internsamisk fråga, utan det handlar ju, den stora bilden handlar ju om att hur de här markerna i norra Sverige ska användas, svenska få bestämma över de här markerna.

Och frågan blir inte mindre komplicerad framöver här nu när ännu mer mark kommer att ta sig anspråk i de här klimatomställningen.

Stora vindkraftsparker, vindkraftsanläggningar ska byggas och så vidare.

När det gäller konflikten i Wappsten så har jag ju väldigt svårt att säga att soren mellan Nord och Sydsamerna, att det kommer att läka oavsett vilken part som till slut får rätt i domstol.

Eftersom du har hållit på i över hundra år nästan.

Ja men precis, det är ju en gammal konflikt som inte kommer att försvinna bara sådär.

Tack, Jörgen.

Tack.

Den åttonde maj inleder Hovrätten för Övre Norrland sin rättegång som ska avgöra vem som har en juridiska rätten till renskötsel i Wappstens Sameby.

Utredningen om en ny renäringslag ska vara klar 2025.

Det var allt från Dagens Eko. Vi hörs igen imorgon.

Programledare, val ena Nordlund, gäst Jörgen Heikey.

Du hörde även Torkel Stångberg och Inger Ann Oma från PET-dokumentären Den Bittra Samestriden i Tärnaby av Berth Olof Brändström och ur Sameradionsrapportering.

Producerade gjorde Elin Romelioto och Karl Kadhamma.